

הערות ובאורים

ספר ראשון

מגזרת אנטיוכוס עד מות הורדוס

[כשנת נ"א תקצ"א עד תשנ"ו — 170 עד 4 לפני סנין או"ה]

פתיחה. א. מדברי המחבר כאן אנו למדים, כי עוד קדם כתבו את הספר במהדורה היגנית (ב"ק 75 ובין 79 למנין הנהוג — בין שנת ה' לשנת ט' אחרי החרבן) כבר נכתבו ספרים אחרים על מלחמת היהודים על-ידי סופרים (יגנים, רומאים). רק שם האחד נודע לנו — הוא מרקוס אנטוניוס יוליוס, מי שהיה נציב בארץ יהודה בשנת חרבן ירושלים ונמצא במחנה טיטוס בשעת מצור העיר. המלמד האשכנזי שלטר בא לידי השערה מוזרה, כי ספר „מלחמת היהודים“ של יוסיפוס אינו אלא ספרו של יוליוס, שהכניס אליו יוסיפוס קצת שנויים והוספות (בספרו *Zur Topographie u. Geschichte Paläst.* 1893, עמוד 97—119). באמת אין לדעת עד-כמה השתמש יוסיפוס בדברי הסופרים הקודמים. — ב. מרד היהודים התחיל עוד קדם מלחמות האחים ברומא והמרירות של הקלטים והגרמנים, אולם מכיון שנמשך המרד הזה שנים אחדות, ובינתיים התחוללו גם המהומות הנזכרות, הביא המחבר את המאורעות האלה בקשר יחד. — היהודים הרבים שישבו מעבר לנהר פרת היו בימים ההם גורם מדיני חשוב, בכל ארם-נהרים (ביחוד באדסה ובנציבין) ישבו יהודים בהמון, ובארץ חדיב (Adiabene) על נהר חדקל, במקום מדינת אשור העתיקה (בתחום שני הנהרות הנקראים בשם זב) הפיצו היהודים את דתם בקרב העם היושב שם, והמלכה הילני ושני בניה המלכים איזט ומנובו התייחדו, ואתם יחד רבים משרי המדינה. לכל היהודים והגרים האלה נשאו לותמי-החרות שביהודה את עיניהם, ובאמת הגנו בני איזט מלך חדיב ואחיו על ירושלים וחזקו את ידי הקנאים עד בוא הקץ (עין להלן, ספר ששי, פרק ששי, ד). — ה. בפרשה זו מלגלג הסופר על סופרי היגנים של זמנו, שהתעצלו לחקור את המאורעות שהיו בזמנם בכל-דיוק, וטפלו בדברי ימי-קדומים, בהעתיקם את דברי הסופרים הקודמים בשנוי לשון וסדר, וכסו בלהגם ובמליצתם על חסר-מקוריותם. — ו. כנראה, התפנין המחבר בפרשה זו לדברי החורה והגביאים, ויהס את חרגומם יגנית ליגנים! — ז. י"א. תכנית הספר בראשי פרקים, ובתכנית זו הזכיר המחבר גם דברים שנגע בהם בספר רק כלאחד-יד („מקצת מנהגי המועדים, שבע הטהרות, עבודת הכהנים המשרתים בקדש וכו'“). ואולי כתב ומחק אחר-כך את הפרשיות מחמת חסר ענינן לקוראים נכרים. — בכלל לא זיק כאן הרבה בלשונו. ככה כתב, כי אנטיוכוס אפיפנס כבש בחזק-יד את ירושלים ומש בה שלש שנים וששה חודשים, — והפונה אינה כאן לממשלתו בעיר, כיראם לבטול עבודת-התמיד, כמבאר להלן, פרק א, א.

הפרקים הראשונים, המספרים על-דבר החשמונאים, נכתבו בחפזון ובלוי דיוק; יש בהם סתירות בפרטים לדברי שני ספרי המכבים (ביחוד, הראשון), שהשתמש בהם המחבר אחר-כך [ענין הספר (פתיחה)]

בספרו „קדמוניות היהודים“. המקור הראשי לדבריו הם, כנראה, ספרי ניקולאוס איש דמשק. אולי מהמקור הזה הכניס יוסיפוס את היסוד האנקדוטי, שהוא מרבה כאן לפי הערך; ביחוד חבב המחבר את הספורים שיש בהם תמר דרמטי (מעשה אלעזר אחי יהודה המכבי, מצור יוחנן-הורקנוס על תלמי גיטו, המיטר את אמו לעיניו, רצח אנטיגנוס על-ידי אחיו אריסטובולוס הראשון, וקצו המר של הרוצח וודויו).

פרק ראשון. א. חוגיו הנרדף על-ידי בני טוביה נהפך כאן לרודף; וכנראה, ערב אותו המחבר באחיו יטון, שגרש בתחלה ממשרתו על-ידי מנלאוס, ואחר-כך שב וגרש אותו לזמן קצר (עין מכבים ב, ה). חוגיו שברח אל מלך מצרים הוא בנו של הינו הנזכר (קדמוניות, י"ג, ג, א). — המספר של שלש שנים וששה חדשים, שקבע המחבר כאן לזמן בטול התמיד, מתנגד לדברי מכבים א (פרק ד, ג"ד) ומכבים ב (פרק י, ה) שבטול התמיד נמשך שלש שנים בדיוק. יסוד מספר יוסיפוס כאן הם דברי ספר דניאל (ט, כ"ז): „וחצי השבוע ישבית זבח ומונח“. לעמתי-זאת תקן את המספר על-פי ספרי המכבים ב „קדמוניות“, י"ב, ה, ושם הודיע בפרוש, כי בזה נתקיימה נבואת דניאל, ולא קם לב להבדל של חצי שנה. — גם כאן ערוב פרשיות, כי בכחידס לא עלה על ירושלים אלא בימי דימיטריוס, כשכבר בטלה גזרת אנטיוכוס (מכבים א, ז, ח). ובכלל כל הפרק אינו מדיק.

פרק שני. ב. יפו נכבשה עוד בימי יוחנן מכבים א, י"ב, ל"ג—ל"ד) על-ידי שמעון. — ד. מעשי יוחנן-הורקנוס נכתבו על ספר דברי ימי הכהנה הגדולה שלו (מכבים א, ט"ז, כ"ד). אין אנו יודעים, אם נמצא ספר זה בידי יוסיפוס, או שהשתמש בדברי סופרים (ניקולאוס איש דמשק ואחרים). — ו. אנטיוכוס השביעי לא יצא להלחם עם המדיים, כיראם עם הפרתים, שמשלו בארצות המדיים הקדמונים (קדמוניות, י"ג, ה, ד). — ז. המלחמה הנזכרת כאן אינה אלא המריבה שבין יוחנן ובין הפרושים (קדמוניות, י"ג, ה—ו) שהזכירה גם בתלמוד (קדושין, ס"ו, ע"א, ושם בא „יגאי המלך“ במקום יוחנן הורקנוס). סוף הפרק מתאים מלה במלה לסוף „קדמוניות“, ספר י"ג, פרק י, וכן גם הפרק הבא.

פרק שלישי. חכן הפרק הזה דומה בתכנו וגם בלשונו ל „קדמוניות“, ספר י"ג, פרק י"א. — א. במקום המספר „ארבע מאות ושבעים ואחת“, נמצא ב „קדמוניות“: „ארבע מאות שמונים ואחת“. **פרק רביעי.** ב „קדמוניות“, ספר י"ג, פרקים י"ב—ט"ו, הרחיב המחבר את הדבור על אלכסנדרוס (ינאי). — ג. פיסידיה וקיליקיה הן שתי מדינות בדרום-מזרח אסיה הקטנה. — ו. רצח הפרושים וגם חכמי התורה הזכר גם בספרות התלמודית („כדקטלינוהו ינאי מלכא לרבנן“). סנהדרין, ק"ז, ע"ב. נשמט בדפוסים). לפי מסורת היהודים היה יהודה בן טובי (או יהושע בן פרחיה רבו) אחד החכמים שברחו אל אלכסנדריה של מצרים מפחד המלך. — ז. אנטיוכוס דיוניסוס, הוא אנטיוכוס השני-עשר, האחרון בין מלכי בית-סיליקוס שמשלו מפה עצמם. יוסיפוס אינו חושב לפי-זאת למלך את אנטיוכוס השלשה-עשר (הנקרא אסטיקוס) שהמליכו פומפיוס הרומאי לזמן קצר. המעשה המספר כאן קרה בשנת 84 או 83 קדם מגין א"ה. העיר אנטיפטריס נקראה כאן בשמה המאחר, שנתן לה הורדוס (עין להלן, פרק כ"א, ט). לעמתי-זאת קרא בספר „קדמוניות“ (י"ג, ט"ו, א) למקום הזה „כפר-סבא“, בשמו העתיק, שהיה לו בימי ינאי. — ח. תלמי-מינאי, או תלמי בן מינאי (מינאיס), המושל בכלקיס אשר בלבנון, כבש את דמשק אחרי מפלתו ומותו של אנטיוכוס דיוניסוס, אולם יושבי העיר גרשוהו והמליכו את חרתת הערבי (מלך הערבים הנבטיים אחרי עבדת הנזכר לע"ל, פרשה ד), ובשנת 83 יצא טיגרנס מלך ארמניה ולקח את דמשק מידו. ובוה השתמש ינאי המלך להרחיב את גבולו בעבר הירדן.

ג]זרת אנטיוכוס וההשמונאים

(ספר א, פרק א—ד)

פרק חמישי (קדמוניות, ספר י"ג, ט"ז). בהרצאתו על-דבר מלכות אלכסנדרה בספר „קדמוניות“ השתמש המחבר במקור היסטורי הקרוב לרוח הצדוקים, ולא שם את המלכה לאשה תמימה ורכה, כי אם לרודפת-כבוד ושואפת-שלטון, שלא דבקה בה „חלשת-מינה“, ותלה בה את סבת כל הפגעים שבצאו את העם אחרי מותה; גם הפרושים מנהיגי העם מתארים שם ברוח איבה ובלעג, בבחינת „הצבועים שמעשיהם כמעשה זמרי ודורשים שכר כפינחס“ — כפי שסמן אלכסנדר-ינאי לפני אשתו סיעה ידועה של הפרושים, לפי עדות התלמוד (סוטה, כ"ב, ע"ב). על-דבר המריבות שבין הפרושים ובין הצדוקים בימים ההם נמצאו גם זכרונות אחדים בדברי חז"ל, ושם מבאר, כי מנהיג הפרושים באותו זמן היה שמעון בן-שטח, אחיה של המלכה שלמיגון (אלכסנדרה). מדברי חז"ל יוצא גם, כי שמעון בן-שטח הרבה לדין דיני-נפשות; והמנהג מספרת עליו, שתלה שמונים נשים כשפניות באשקלון (סנהדרין, ה, ו). על-כן לא יפלא בעינינו, כי מנהיגי הפרושים בימים ההם הרבו להגס בשונאיהם. — ג. קלאופטרה הנזכרת כאן נקראה גם סיליני, היא אשתו של אנטיוכוס העשירי ואמו של אנטיוכוס הי"ג, שבקשה להמליך את בנה על ארץ סוריה והתבצרה בעיר עכו, ושיגרנס צר עליה, וב„קדמוניות“ באר המחבר את הדבר.

פרק ששי (קדמוניות, ספר י"ד פרק א — עד ד, פרשה ב). בספר „קדמוניות“ נמצאו ספורים מפורטים יותר על מלחמת האחים החשמונאים, ושם גם המעשה על-דבר החזיר ששלחו אנשי הורקנוס לאנשי אריסטובולוס לשם קרבן, שהובא בתלמוד, וכמו-כן גם הספור היפה על-דבר חוני המעגל. — א. לפי דברי „קדמוניות“ (י"ד, א, ב) נעשה הורקנוס לכהן-גדול (ולא למלך) כנראה, רצה בזה להפיט את דעת הפרושים, שחשבו את החשמונאים לעוסקי המלוכה הראויה רק לבית-דוד) בשנת ג' לאולימפיךה קע"ז, היא שנת ג"א תרצ"ד — 67 לפני מנין א"ה. ב„קדמוניות“, ספר ט"ו, פרק ד, מבאר, כי הורקנוס משל שלשה חדשים, עד שגרשו אריסטובולוס ונעשה למלך (כי נשען על הצדוקים שחכירו ברעיון המלוכה החשמונאית). — ב. על-דבר יחוס משפחת אנטטיפטרוס (שנקרא גם אנטיסס, כשם אביו, שהיה אדומי מילה ובימי אלכסנדר-ינאי אלכסנדרה היתה לו הנציבות באדום) כתב יוסיפוס ב„קדמוניות“, י"ד, א, ג, ושם (ד) מבאר גם, שהבטיחו הורקנוס ואנטטיפטרוס לחרתת הערבי להשיב לו שתי-עשרה ערים אשר כבש אלכסנדר-ינאי מידי הערבים; בעוד אשר כאן לא הביא המחבר את הדבר, כי, כנראה, לא מצא אותו בספר ניקולאוס איש דמשק, שכתב את ההיסטוריה ברוח חנף למשפחת הורדוס וכסה על הבגד המדיני הזה של הורקנוס ואנטטיפטרוס. — ד. גם בפרשה הזאת נבר חותם ניקולאוס איש דמשק (הורקנוס ואנטטיפטרוס באו רק בטענות-צדק ולא בשחד), ועל-כן לא הוזכרו כאן צירי היהודים שבקשו את פומפיוס לגרש את שני האחים יחדו (קדמוניות, י"ד, ג, ב), כי ניקולאוס עבר עליהם בשתיקה. בספר „קדמוניות“ השתמש יוסיפוס עוד במקורות אחרים, שלא החניפו לבית הורדוס.

פרק שביעי (קדמוניות, י"ד, ד, ב, עד סוף הפרק). הפרק הזה חשוב מאד לברור השקפתנו על הצדוקים, בני סיעתו של אריסטובולוס, ויחוסם אל דיני התורה. מפרשה ג רואים אנו, שהצדוקים לא ויתרו בשום אופן על קדשת השבת, אפילו בשעת הדחק של המלחמה, ולא מצאו שום תחבולה להחיר את חלול השבת, כדי להפיר את עבודת המצור של הרומאים — מפני שבאותה שעה לא היה משום פקוח-נפש. מפרשה ד אנו למדים, כי הכהנים הקרובים לצדוקים חשבו שגם פקוח-נפש אינו דוחה את עבודת-בית-המקדש. מזה יש להוציא, כי שמרו הצדוקים על מצוות התורה בכל חמר, אך כנראה לא הוציאו שום הלכה למעשה מדברי הנביאים, ועל-כן לא הודו בברית שפרת אליהם עם בית-דוד לבד, וחשבו את

[ש לט"ן ההשמונאים (ספר א, פרק ה-ז)]

החשמונאים למלכים כשרים. מפלמקום אין צריך להעלים עין מזה, כי לא ה"צדוקים" לבד, בתור סיעה מצמצמת, חזקו את ידי מגני בית-המקדש, כיראם גם כל אוהבי-החפש שבקרבו העם. ב"קדמוניות", י"ד, ה, ג, ספר יוסיפוס, כי על יראת-האלהים הנפלאה של היהודים והמנוחה שהלכו בה לקראת המות בשעת מצור הר"הבית וכבושו העידו הסופרים היונים סטרבון, ניקולאוס איש דמשק וגם הסופר הרומי טיטוס ליויוס; אולם ספרי ניקולאוס אבדו כלם, וכמו-כן גם ספרי-ההיסטוריה של טיטוס ליויוס, המדברים על התקופה הזאת. ובספר סטרבון (גיאוגרפיה, ספר ט"ז, פרק ב, פרשה ג) נמצא: "הוא (פומפיוס) כבש (את עיר ירושלים), כמו שאומרים, בשמרו את יום הצום (השבת!) שבו היהודים שובתים מכל מלאכה, ומלא בו את החריץ והקריב (אל החומה) את הסלמים והגשרים". — ז. ב"קדמוניות", י"ד, ד, ה, הזכירה בין פחל ובין שמרון גם העיר דיון (בעבר הירדן, מקומה בדיוק לא נודע), שקרע אותה פומפיוס מעל גבול יהודה. המעשים האלה היו בשנת ג' תרצ"ח — 63.

פרק שמיני (קדמוניות, י"ד, פרק ה-ז, סוף פרשה מ). ה. גביניוס מלא את רצון טובי העם ליסד שלטון אריסטוקרטי בארץ יהודה, ולהשאיר להורקנוס רק את הכהנה הגדולה; וכנראה, נמשך המצב הזה עד שבא ציור ומסר להורקנוס שוב את השלטון המדיני בעם (אתנרכיה). — א. על-דבר הנבלה שעשה קרטוס בבית-המקדש ספר המחבר בפרוטרוס ב"קדמוניות", ספר י"ד, ז, א. המעשה הזה היה בשנת ג"א תש"ח — 53 לפני מנין א"ה.

פרק תשיעי (קדמוניות, י"ד, פרק ז, פרשה ד, עד פרק ח, סוף פרשה ג). ההרצאה היא כאן על-פי ניקולאוס איש דמשק; כל החולעת שהביאו היהודים לרומאים ולציור היתה רק מעשה אנטיפטרוס. לעצמאות הביא המחבר ב"קדמוניות" (י"ד, ה, ג) מאמר סטרבון שבשם אסיניוס פוליון הרומאי: "כאשר נסע מתרדת יחד עם הכהן הגדול היהודי הורקנוס אל ארץ מצרים". מכאן ראינו, כי הורקנוס היה אז ראש המדברים. ולא מחסדי אנטיפטרוס (כמו שכתוב כאן בפרשה ה) חזק ציור את הממשלה בידו.

פרק עשירי (קדמוניות, י"ד, ה, פרשה ד, עד כוף פרק ט, גם י"א, פרשה א). גם ב"קדמוניות" הדבר מספר על-פי ניקולאוס איש דמשק; אלא ששם הוסיף המחבר את המסרת הלאמית על-דבר משפט הורדוס בסנהדריה, כי כל חברי בית-הדין פחדו מפני הגדון, מלבד השופט הצדיק שמעיה, אחד מראשי הפרושים, שנבא, כי הורקנוס וחברי הסנהדריה יענשו למיתה על-ידי הורדוס ברבות הימים, ונבואתו קמה. — ח. על-פי ניקולאוס מספר כאן, כי הורדוס מצא חן בעיני העם, — והפגנת, כמובן, לסורים היושבים מסביב לארץ-ישראל, שפדה אותם הורדוס מאימת "השודדים" היהודים. בספר "קדמוניות" (י"ד, ט, ה) מוסיף המחבר, כי את משרת שר-הצבא (או נציב-משנה) בארץ חילת-סוריה קנה לו הורדוס בכסף מאת סקסטוס ציור. בספר "קדמוניות" מרבה המחבר לדבר על הזכויות שנתן ציור ליהודים; ובספר י"ד, פרק י, א-ה, הוא מביא שורה של פקדות שלח ציור ליושבי צור, צידון ואשקלון בדרישה לחרות אותן על לחות נחשת ולהציב את הלוחות במקדשי הערים, וכמו-כן פקדה אל היונים יושבי פרוס. בכל התעודות האלה הזכיר שם הורקנוס בן אלכסנדרוס הכהן הגדול לבד.

פרק י"א (קדמוניות, י"ד, י"א, עד סוף פרשה ו). ב. לפי דברי המחבר ב"קדמוניות" פדה הורקנוס (ולא אנטיפטרוס!) את נפש מליך במאה ככר! — ג. ב"קדמוניות" מבאר המחבר, כי מליך התפון להמית את אנטיפטרוס לטובת הורקנוס, כדי לחזק את שליטתו. — ד. ב"קדמוניות" מהלל המחבר את אנטיפטרוס על צדקותו, ישר-לבו ואהבתו לארצו, אולם אינו כותב כי סמך את שליטתו הורקנוס! — ה. ב"קדמוניות" לא כתב המחבר כלל על התרגזות העם לטמע מות אנטיפטרוס, רק על כעס פצאל הורדוס.

[הורקנוס ואנטיפטרוס]

(ספר א, פרק ז-י"א)

פרק י"ב (קדמוניות, י"ד, י"ב, ב — עד פרק י"ג, סוף פרשה ב). ה. בספר „קדמוניות“ כחוב שתי פעמים על-דבר המתנות שנתן הורדוס לאנטוניוס. היהודים קוו עכשו, כי ינצלו משלטון בני אנטיוכוס, שנתנו אחרי מות ציור את ידם לקיסוס. אולם הורקנוס והורדוס הבינו למשך אליהם את חסדי אנטוניוס, בהראותם על הצרות שעברו עליהם משלטון העריץ קסיוס — ועוד יותר בכסף רב, שהיה דרוש לו כדי לשלם לאנטיוכוס המנצחים. מפני זה מחל להם אנטוניוס את עֶזְרָן בגדם באנשי-שלום ציור ועוד הכיר טובה להם ושלח פקדות אל ערי היונים להוציא להפשי את היהודים שמכר קסיוס לעבדים (קדמוניות, י"ד, י"ב, ג-ה).

פרק י"ג (קדמוניות, י"ד, י"ג, ב, עד סוף הפרק). המאורעות הנזכרים כאן היו בשנת ג' תשכ"א — 40 לפני מנין א"ה. אנטוניוס נמצא אז במצרים, ובארצות-המזרח התקממו שרידי המפלגה הרומית הרפובליקנית ופנו לעזרת הפרתים, וכבשו יחד אתם את כל ארץ סוריה וחלק אסיה הקטנה. — ג. ארמון המלוכה הנזכר כאן הוא בליספס ארמון החשמונאים.

פרק י"ד (קדמוניות, י"ד, י"ד, עד סוף פרשה ה). ד. הרומאים הקימו את הורדוס למלך בשנת ג' תשכ"ב — ראשית שנת 39 לפני מנין א"ה.

פרק ט"ו (קדמוניות, י"ד, י"ד, ג, עד פרק ט"ו, סוף פרשה ג). ה. „קדמוניות“, י"ד, ט"ו, ב, מבאר שאנטיגנוס צוה לקרא מחומת העיר אל סילון, כי לא יאות לרומאים להקים את הורדוס על כסא-המלוכה, באשר הוא הדיוט ואדומי, „חצי-יהודי“, ועל-פי חקי היהודים רשות המלוכה רק לבני משפחת-מלכים, הם החשמונאים.

פרק ט"ז (קדמוניות, י"ד, ט"ו, ד-ט). ז. המעשה על נהר פרת העליון (מצפון לסוריה), שמלך שם בימים ההם אנטיוכוס הראשון. מצור העיר היה בשנת ג' תשכ"ג — 36.

פרק י"ז (קדמוניות, י"ד, ט"ו, י, עד סוף הפרק). ה. מכיון שהורדוס הוקם למלך בראשית שנת 39, הנה עברו שלש שנים לימי מלכותו בראשית שנת 36. בדבר הזה סותר יוסיפוס את דברי הסופרים הרומאים, שמהם אנו מִכְרַחִים להוציא, כי מצור ירושלים וכבושה על-ידי הורדוס היו בשנת 37 (כי אז שמשו הקנזסולים מרקוס אגריפס וקניגיוס גלוס, שאותם הזכיר יוסיפוס ב„קדמוניות“, י"ד, ט"ו, ד, על שנת כבוש ירושלים). ואמנם יש לנו עוד ראיה שניה, כי חשב יוסיפוס שהיה כבוש ירושלים בשנת 36, מכיון שהודיע כי מכוש פומפיוס עד כבוש הורדוס עברו כ"ז שנה בדיוק (כלומר, משנת 63 עד 36 לפני מנין א"ה). סתירה שניה אנו מוצאים בדברי יוסיפוס (להלן, פרק י"ג, ח) על-דבר מספר שנות מלכות הורדוס.

פרק י"ח (קדמוניות, ספר י"ד, ט"ז וכו'). בספר „קדמוניות“ האריך המחבר בתאור ההתנגדות העצומה של היהודים בירושלים לרומאים ולהורדוס בשעת המצור. — ג. הבוז לאנטיגנוס המבטא בסוף הפרשה הזאת לקוח מדברי ניקולאוס איש דמשק. בספר „קדמוניות“ מדבר המחבר על אנטיגנוס — בשם מקור אחר — בלשון של כבוד, ביחוד בספר ט"ו, פרק א, ב, ששם הוא מוסר בשם סטרבון על-דבר האהבה היתרה של היהודים לאנטיגנוס. — ד. מכאן ואילך אין עוד סדר הדברים בספר „מלחמת היהודים“ מקביל לסדר הדברים בספר „קדמוניות היהודים“ (מראשית ספר ט"ו ולהלן), כי בספר „קדמוניות“ מצא לו המחבר מקור אחר, ששם המעשים מסדרים באופן אחר, והשתמש בעקר במקור הזה, בעוד אשר ב„מלחמת היהודים“ המשיך את כתיבתו על-פי ניקולאוס איש דמשק. על-כן נמצאו ב„קדמוניות“, דברים רבים, שלא הזכירו כלל כאן. המעשים המספרים כאן נמצאו בשנוי-נוסחה ב„קדמוניות“, ט"ו, פרק א, ב, ושם, פרק ד, א. קליאופטרה המיתה את אחיה הצעיר תלמי ואת אחותה (ספר א, פרק י"ב-י"ח)

[הורקנוס, אנטיגנוס והורדוס]

ארטינואי, וגם את ליסינס (בן תלמי מינאי) מושל כלקיס (שהזכר לעיל, פרק י"ג, א) ועוד אחדים מנסיכי סוריה על-ידי אנטוניוס. — ה (קדמוניות, ט"ו, ד, א—ז). ארתבו המזכיר כאן לא היה מלך הפרתים, כי-אם מלך ארמיניה, שבו נקם אנטוניוס את מפלתו לפני הפרתים, בשנת ג' תשכ"ה — 36. בשנה זו נתן גם לקלאופטרה את חלק נחלת הורדוס, ביחוד את עמק יריחו.

פרק י"ט (קדמוניות, ט"ו, ה). ד. הנאום של הורדוס לפני אנשי צבאו נמצא ב"קדמוניות" (ט"ו, ה, ג) בלשון אחרת ובסדר אחר, והזכרו שם פרטים שונים, שלא הובאו כאן (על-דבר מאתים ככר, ששלם הורדוס לקלאופטרה בעד הערבים ועוד).

פרק כ. א. המעשה המספר כאן עד פרשה ג הובא גם ב"קדמוניות" (ט"ו, ו, ו—ז. ומקום, בפרשיות א—ה, מספר שם על-דבר רצה הורקנוס בידי הורדוס (עין למטה, פרק כ"ב, א), ומבאר כי המית הורדוס את הזקן, השריד האחרון לבית החשמונאים, קדם לָכֹה אל אוקטיונוס, מפחד שמה יפקוד עליו המנצח הזה את עֶזְרָא אהבתו לאנטוניוס ומית אותו ויקים במקומו למושל בארץ יהודה את החשמונאי, שהיה ראוי למשלה מחזקת אבותיו, וגם כבר היה נשיא בארץ מטעם יוליוס ציזר, אביוראומנו של אוקטיונוס. שם הביא יוסיפוס את ספור-המעשה על-פי ספר "דברי הימים (או הזכרונות) למלכות הורדוס", כי המית המלך את הורקנוס על משאומתן שהיה בינו ובין מלכו מושל הערבים הנבטיים, איש-מלחמתו של הורדוס, בראותו בדבר הזה מעין בגד מזיני. ואחר-כך הוסיף, כי כל הבגד הזה אינו אלא שמועת-שקר, שהפיץ הורדוס, כדי להצדיק את מעשה-הרצח, ובאמת לא עשה מה שעשה אלא מפני הקנאה בחשמונאי האחרון ומפני הפחד. אולם כאן השתמש המחבר, כנראה, בדברי ניקולאוס איש דמשק, שרצה לַכְסוֹת על מעשי הרשע של הורדוס, והשיט את ספור-המעשה הזה כאן, במקומו ההיסטורי, והביא אותו כלאחר-יד במקום אחר, והמחבר, ששמר את סדר ניקולאוס, הכניסו בקצרה בפרק כ"ב, א, — כי המית הורדוס את הורקנוס בטענה שהתנפל לנפשו. ובדעתו כי היתה זו טענת-שקר, הוסיף על דברי ניקולאוס, כי לא ההתנקשות היא הסבה, רק פחד הורדוס מפני הזקן, אשר לו משפט הממשלה. — ג. מתנות אוקטיונוס-קיסר להורדוס הנזכרות כאן הובאו ב"קדמוניות" (ט"ו, ז, ג. — ד. המתנות שנתן הקיסר להורדוס מנחלת זנודורוס, שמשל בארץ לִיסִינִס (כלומר, במדינת שבעבר הירדן שסרו למשמעת ממשלת כלקיס אשר בלבנון), הזכרו ב"קדמוניות" (ט"ו, י, א—ג. בקור הקיסר בסוריה בשנת עשר למלכותו חל בשנת י"ז למלכות הורדוס, כמבאר ב"קדמוניות" שם, הינו, בשנת ג' תשמ"א — היא 20 קדם מנין א"ה. במדינת טרוכון ובבשן הושיב הורדוס באחרית מלכותו יהודים שבאו מעבר לנהר-פרת, אנשי מלחמה רומייקשת, ויסד להם בארץ-הבשן מבצר מיחד הנקרא בתירא (קדמוניות, י"ז, ב, א—ב). אגריפס הנזכר כאן הוא מרקוס ויפסניוס אגריפס, ידידו ואיש-ימינו של הקיסר אוקטיונוס-אוגוסטוס, ובעל בתו יוליה. ב"קדמוניות" (ט"ז, פרק ב, מספר על בקורו של אגריפס בארץ יהודה ושם, וגם בפרק ו, על הטובות אשר עשה בהשתדלות הורדוס ליהודים היושבים בארץ יונייה, אסיה וקיריני. המהלל של הורדוס בסוף הפרק הוא על-פי ניקולאוס.

פרק כ"א. על-דבר בנין המקדש של הורדוס, שהזכר לשבח גם בתלמוד, דבר יוסיפוס כאן רק מעט, כי לא מצא, כנראה, יותר בדברי ניקולאוס. לעמתי-זאת הרחיב את הדבור ב"קדמוניות" (ט"ו, פרק י"א. במקום מספר השנה, ט"ו למלכות הורדוס, המובא כאן, נמצאת שם שנת שמונה-עשרה להורדוס (ג' תשמ"ב — 19 קדם מנין א"ה), ומן קשר הדברים בספר "קדמוניות", ששם באו כל מעשי הורדוס בסדר המקדש והמאחז, יוצא ברור, שהמספר הנזכר שם הוא הנכון. — ב. העיר סבִּסְטִי נבנתה בתחום עיר שמרון העתיקה (ספר א, פרק י"ח—כ"א)

ונקראה על הכנוי ש"ה הקיסר (אוגוסטוס=הנערץ, הנאור) בתרגומו יוגית (Σεβαστός=סבסטוס), כמו שבאר גם סטרבון („שמרון שקרא לה הורדוס בשם סבסטי“), ועיין „קדמוניות“, ט"ו, ח. ה. ג. ההיכל שבנה הורדוס לכבוד הקיסר („קיסריון“) בפניאס הזכר גם ב„קדמוניות“ (ט"ו, י, ג), ושם מבאר שנבנה תכף לבקור הקיסר בארץ סוריה (בשנת 19 קדם מנין א"ה). — ד. מצודת קפריס הזכרה להלן, בפרשה ט. ה—ה. ח. על-דבר בנין קיסריה מספר ב„קדמוניות“, ט"ו, ו, ושם מבאר כי בנין העיר נמשך שתיים-עשרה שנה. אולם במקום אחר („קדמוניות“, ט"ו, ה, א) כתב המחבר, כי גמר המלך את בנין קיסריה בשנה העשירית ליסודה, ועשה את הנפת העיר בשנת כ"ח למלכותו (ג"א תשנ"א—10 קדם מנין א"ה), והיא באולימפידיה קצ"ב (כמו שהובא גם כאן בפרשה ח). יוצא מזה, כי תחלת בנין קיסריה היתה בשנת ג"א תשל"ט (22) או תשמ"א—20, כלומר, סמוך לבקור הקיסר אוגוסטוס בארצות המזרח. — ט. „אנטיפטריס“ הזכרה כבר למעלה בימי אלכסנדר ינאי, ובספר „קדמוניות“ מבאר כי נקראה לפני כפר-סבא, — כל הפרשה הזאת נמצאה כמעט כצורתה ב„קדמוניות“, ט"ו, ה, ב, ושם מבאר כי בבנין עיר פצאלים בערבות הירדן הפך הורדוס את הנחלה השוממה ההיא למקום ישוב. — מבצר הירודיון בגבול שבין ארץ יהודה וארץ הערבים הנבטיים הובא רק כאן, ומקומו לא נודע בדיוק. לעמת-זאת הזכר המבצר השני, הירודיון בקרבת בית-לחם, שנבנה במקום ששם הכה לפני הורדוס את היהודים המתנפלים עליו בעת מנוסתו מפני אנטיגנוס (לעיל, י"ג, ח), גם בספר „קדמוניות“ (ט"ו, ט, ד). — י"א. על-דבר הבנינים, שהקים הורדוס בערי הינגים, דבר המתברר ב„קדמוניות“, ט"ו, ה, ג, ושם לא פרט את חסדיו לכל הערים הנזכרות כאן, מלבד בנין היכל פיחיון, שהקים ברודוס (כדמות היכל אפולון שבדלפי), ובניניו בניקופוליס והאולמים אשר באנטיוכיה, והפרסים שבביל משחקי אולימפיה אשר באליס. הנה בעיר אתונה נמצאו במאת-השנים האחרונה לחיות-אבן, שהקמו יושבי העיר לזכר חסדי המלך הורדוס אוהב-הרומאים והטובה אשר גמל לאזרחי אתונה, וכן נמצאו כתובות לכבוד נכדיו אגריפס וברניקי (שהזכר שבהן, כי היא מלכה בת מלכה גדולים ועושי חסד לאתונאים). — י"ב. הפרשה הזאת, עם השבח הגדול שבסופה, נכתבה כלה על-פי ניקולאוס מכתב הורדוס. לעמת-זאת ב„קדמוניות“, ט"ו, ה, ד, גלה לנו המחבר את דעת עצמו על בניני הורדוס בערי הנכרים, ודן אותו לחובה על אשר הטיל מסים קשים על היהודים ולחץ אותם בזדון, וגם הסביר את דבר נדיבות הורדוס לעמי הנכר וקמצנותו הגדולה כלפי היהודים, שאותם הכריח לשלם בעד כל החסד שעשה לזרים, בטעמים פסיכר-לוגיים נאים ונכונים. בלי-ספק צדקו שליחי עם ירושלים בטענותיהם ובדבריהם הקשים על שלטון הורדוס (עיין להלן, ספר ב, ו, ב).

פרק כ"ב. א. בפרשה זו ובנאות אחריה מסר המחבר, על-פי ניקולאוס, סקירה כוללת קצרה על מעשי-הרצח של הורדוס לשרידי בית-החשמונאים, בעוד אשר ב„קדמוניות“ הפריד בין המעשים על-פי סדר הזמן. עיין לעיל, בהערה לפרק כ, א. — ב. גם בפרשה זו הוסיף המחבר קצת משלו על דברי ניקולאוס (למשל: כי בצדק שנאה מרים את הורדוס). על-דבר רצח אחי מרים ספר כאן כלא-חר-יד. המעשה הזה קדם עוד לרצח הורקנוס, יבספר „קדמוניות“ תאר אותו המחבר בהרחבת הדבור (ט"ו, ג, א—ד). — על-דבר הבנים אשר ילדה מרים להורדוס עיין בשלשלת היחס למשפחת הורדוס בסוף הספר. — הגלים המזכרים כאן הם שכירי הורדוס השומרים לראשו. — ד. המעשה המספר כאן נמצא בהרחבת הדברים ב„קדמוניות“, ט"ו, ג, ה—ט (אחרי שהמית הורדוס את אריסטובולוס), אולם שם מבאר אחר-כך, כי רק את יוסף גיסו המית הורדוס ולא את מרים. — ה. מות-מרים לא היה על-פי ספר „קדמוניות“ (ט"ו, ז, א—ז) אחרי ששב הורדוס בשלום מאת אנטוניוס, כיראם (ספר א, פרק כ"א—כ"ב)

[בניני הורדוס. רצח החשמונאים

אחרי שובו מאת פני אוקטינוס. כי בלכתו אל אוקטינוס ובפחדו ממשפט-מות, עשה הורדוס עוד פעם מה שעשה כבר בלכתו אל אנטוניוס — הפקיד את מרים על ידי אחד הקרובים אליו, שומי היטרי, ודרש ממנו להמית אותה מיד כשִׁדְדָה לו כי הוציא אוקטינוס את דינו למוות. וכששב הורדוס אהר-כך בשלום, שמע, כי נגלה הסוד לַמְרִים, ובנכלי שלמית אהותו צוה להמית את שומי וגם את מרים דן למוות. פרשת הורדוס ומרים מספרת כאן על-פי ניקולאוס איש דמשק, שהתפַּנֵּן להצדיק את הורדוס ולתלות את כל האשם במרים וגם בשלמית. אולם ב„קדמוניות“ צִיַר המחבר את תמונת מרים בכבוד ובאהבה. — לפי אגדת העם, טמן הורדוס את מרים אחרי מותה בדבש שבע שנים (בבא בתרא, ג, ע"ב).

פרק כ"ג. (קדמוניות, ט"ז, ג-ד). ג. ב„קדמוניות“ (ט"ז, ד, ג) נמסר כל נאום-הסנגוריה שקרא אלכסנדרוס על עצמו ועל אחיו באזני הקיסר. — ה. תִּכְן הנאום הזה נמסר ב„קדמוניות“ בקצרה.

פרק כ"ד. ראוי לחשב, כי את הספורים על-דבר הורדוס ושני בניו ממרים החשמונאית לקח המחבר מספר ניקולאוס איש דמשק, אולם שָׁנָה את ההרצאה במקצת, ועוד יותר עשה זאת בספר „קדמוניות“, ט"ז, ז, וכו'. ושם (בפרק ז, פרשה ב) גִּלָּה את דעתו על כתיבת ניקולאוס, כי האיש הזה, שחי במלכות הורדוס והיה קרוב לַמְרִים, כתב את הדברים לַמַּצָּא חָן בעיני הורדוס ולהחניף לו ועבר על שורת-האמת בכמה מספוריו, עד אשר הודיע כי זנתה מרים המלכה באמת וגם שני בנייה הונקשו בנפש הורדוס. — 1. המעשים המגנים של פירורא ושלמית מתארים ברהבה ב„קדמוניות“, ט"ז, ז, ג, עד סוף הפרק. — ז-ח. „קדמוניות“, ט"ז, ת, א-ד.

פרק כ"ה. תִּכְן הפרק הזה מספר בקצרה (בלי האמצעים הדרמטיים המיוחדים לספר „מלחמת היהודים“) ב„קדמוניות“, ט"ז, ת, ה-ו.

פרק כ"ו. גם הפרק הזה הפסיד הרבה מהתִּכְן הדרמטי שבו בהרצאת המחבר ב„קדמוניות“ (ט"ז, י, א-ד).

פרק כ"ז. א. ב„קדמוניות“ נמצאה עוד שורה שלמה של פרטים (ט"ז, י, ה-ז), שלא הוזכרו כאן. — תִּכְן הפרק הזה נמסר בפרטות יתרה ב„קדמוניות“, ט"ז, י"א, ובסופו באה הערכת המעשה הזה על-פי דעת המחבר. הוא שואל, שמא לא היתה במעשה זה אלא יד ההשגחה. ובסוף מוציא את משפטו, כי היה הורדוס איש אכזרי ושואף-רצח מאין כמוהו. **פרק כ"ח.** תִּכְן הפרק הזה נמסר בשנוי-לשון קצת ב„קדמוניות“, י"ז, פרק א.

פרק כ"ט. (קדמוניות, י"ז, ב וג). ב. ב„קדמוניות“, י"ז, ב, ד, מספר על-דבר מעשי פרושים אחדים, שנתנו את ידם לאשת פירורא והבטיחוה, כי בניה יעשו ממשלה ביהודה, וגם פָּתוּ אחדים מסריטי המֶלֶךְ. הורדוס צוה להמית את הפרושים וגם את הסריסים. **פרק ל'** (קדמוניות, י"ז, ד, א-ב).

פרק ל"א. א (קדמוניות, י"ז, ד, ג). אחרית הפרק. בקצרה ב„קדמוניות“, י"ז, ה, א-ב. — ז. אשתו של אנטיפטרוס היתה בתו של המֶלֶךְ החשמונאי האחרון אנטיגנוס, ואולי חשב את-עצמו על-ידי כך ראוי לכסא-המלוכה בארץ יהודה מיתר אחיו (קדמוניות, י"ז, ה, ב).

פרק ל"ב. (קדמוניות, י"ז, ה, ג-ו, א). הנאומים של הורדוס ושל אנטיפטרוס נמסרו כאן באמנות יתרה מאשר ב„קדמוניות“. לעמתי-זאת הזכיר כאן המחבר את נאום הקטגוריה של ניקולאוס רק בקצרה, תחת אשר ב„קדמוניות“ מסר לנו חלק גדול ממנו. **פרק ל"ג.** (קדמוניות, י"ז, ו, ב-ח, ג). ב-ג. הסופר על-דבר שבירת הנשר בא בספר „קדמוניות“ בפרטות יתרה ומתאר ברגש-כבוד לחכמים? יתלמידיהם. הוא מספר, (ספר א, פרק כ"ב-ל"ג)

כי בבוא שר-צבא המלך עם הצבא ברחו כל העם על נפשם, ורק ארבעים צעירים (מתלמידי שני החכמים) עמדו על נפשם ונתפשו בידי הצבא, וגם החכמים לא רצו לברוח והובאו אל המלך. הורדוס צוה לאסרם בנחשתים ולהוליכם אל יריחו, ושם אסף את טובי העם בתיאטרון, ופנה אליהם מן המטה אשר שכב עליה ויסר אותם על כפית-הטובה שנעשתה לו. — והנאספים יראו את כעס המלך והתריצו לשפוט את החיבים בענש קשה. הורדוס צוה לשרוף את החכם מתתיהו עם אחדים מתלמידיו (על-דבר מות יהודה, החכם השני, לא נמצא כאן דבר). — 1. על המעשה המספר כאן הוסיף יוסיפוס ב„קדמוניות“ משפט קשה בדבר אכזריות הורדוס הנוראה. — 2. מות הורדוס היה, כנראה, זמן קצר קודם הפסח בשנת ג'א תשנ"ז — 4 לפני מנין א"ה. במספר שנות מלכות הורדוס, שנמנו כאן וגם ב„קדמוניות“, י"ז, ח א, נמצאה סתירה לדברי המחבר, שמהם יוצא כי נעשה הורדוס למלך בשנת 36, באמצע הקיץ — (עין למעלה, הערה לפרק י"ז, ה) — או לפי חשבונות סופרי הרומאים, שמהם יוצא, כי נעשה הורדוס למלך בשנת 37, ואם כן היה הורדוס מלך ביהודה ל"ב או ל"ג שנה חסרות חודשים אחדים. ודבר זה צריך עיון.

ספר שני

(ממות הורדוס עד מלחמת אספסינוס)

[משנת ג'א תשנ"ז עד ראשית האביב ג'א תתכ"ז — 4 לפני מנין א"ה עד 67 לסנין א"ה]

פרק ראשון. א (קדמוניות, י"ז, ה, ד). מן הפרשה הזאת אנו למדים עד-כמה היה המנהג העתיק, לעשות ברה לכבוד נשמת המת (ירמיה, ט"ז, ז — ח; יחזקאל, כ"ד, י"ז), מִשְׁרָשׁ בקרב העם בימי הבית השני. בתלמוד (כתובות, ה, ע"ב) הזכירו הכוסות, שתקנו החכמים בבית-האבל, וגם ההוצאות המרובות של כבוד המתים (בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממתו). — ב. הכהן הגדול הנזכר כאן הוא יועזר בן משפחת ביתוס, שהקים אותו הורדוס לכהן-גדול אחרי דתו את מתתיה בן תאופילוס ממשפחתו מחמת המהומה שקמה בבית-המקדש על-ידי החכמים. כנראה, חזק הכהן הגדול הזה את ידי הורדוס במשפט אשר עשה לחכמים שפוצצו את הנשר, ועל-כן נשָׂא על העם מאד (עין קדמוניות, י"ז, ג, ה). אחרי-זמן דחה אותו ארכילאוס מכהנתו (שם, י"ז, י"ג, א). — ג. „קדמוניות“, י"ז, ט, א-ג.

פרק שני (קדמוניות, י"ז, ט, ג, עד סוף הפרק). — א. פופֶּלֶכ, שיצא יחד עם ארכילאוס, לא הזכיר ב„קדמוניות“ תלמי, שבידו הפקיד הורדוס את טבעתו ואת הותמו ואת צואתו, נסע אל רומי לא לדבר טוב על ארכילאוס, כִּי־אם למסור את הצואה ואת תוספת הצואה בידי הקיסר. אף כי היה אחי ניקולאוס הנוטה אחרי ארכילאוס, חֹזֵק הוא את ידי אנטיפס. — ד. הקיסר לא שלח את טענות בני הורדוס אל מועצת-הזקנים, כִּי־אם קרא לבית-דין של משפחתו ואוהביו להחליט דבר. — ה. ער-כמה היה אנטיפטרוס בן שלמית צבוע ואיש-מרמה אנו רואים מזה, כי האשים את ארכילאוס על קראו דרור (לפי המספר למעלה, לא היה זה מעשה ארכילאוס — אלא מעשה שלמית אמו של אנטיפטרוס!) לאסירי אביו — ב„קדמוניות“ מבאר כי אלה הם טובי היהודים שאסר הורדוס באצטדן אשר ביריחו והקדישם להרג — ויחד עם זאת שפך דמעות על הרצח שעשה ארכילאוס לעולי הרגלים. — ג. הטוב וגם הרע, (ספר א, פרק ג' — ספר ב, פרק ב)